

ОСОБИСТІСНА СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті аналізуються компоненти особистісної структури естетичного світосприймання майбутнього вчителя початкових класів. Обґрунтовується взаємозв'язок і взаємозалежність компонентів структури та напрямків педагогічної підготовки студентів. Визначаються етапи впровадження особистісної підструктури естетичного світосприймання майбутнього вчителя в навчально-виховний процес вищої школи.

Постановка проблеми. Сучасна програма розвитку української освіти передбачає розв'язання питань гуманізації та гуманітаризації навчального процесу, насамперед, шляхом підвищення рівня духовної культури особистості, розширення її світоглядних орієнтирів, формування сприймання світу за законами краси. Цікавим, на нашу думку, є можливість представити поняття "естетичне світосприймання особистості" у вигляді особистісної структури, компоненти якої виступають в якості складових процесу підготовки студентів до педагогічної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. У системі пріоритетів розвитку нашого суспільства, удосконалення підготовки майбутнього вчителя постає як одне з головних завдань. Питання професійної підготовки майбутнього вчителя висвітлюються в працях С. Вітвицької, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, М. Лещенко, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Л. Хомич; питання формування естетичної культури особистості розкриваються в дослідженнях С. Коновець, Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Печко, О. Рудницької, О. Щолокової; проблемами формування естетичного ставлення учнівської молоді до природи, мистецтва, людини займаються О. Дем'янчук, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Семашко та інші науковці.

Метою цієї статті є аналіз особистісної структури естетичного світосприймання майбутнього вчителя в контексті його професійної підготовки та визначення етапів впровадження особистісної підструктури естетичного світосприймання майбутнього вчителя в навчально-виховний процес вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям "особистісна структура естетичного світосприймання майбутнього вчителя" ми розуміємо структуру, яка утворюється в процесі діяльності студентів, їх особливого способу моделювання світу в єдності свідомих і несвідомих механізмів. Результати цього моделювання знаходять вираження в художніх та мовленнєвих засобах на засадах нероздільності логічного й образного. Вони становлять загальний рівень культури, визначають естетичну свідомість (погляди, потреби, ідеали тощо), систему соціокультурних, ціннісних відносин, естетично наповнену діяльність.

З огляду на те, що особистісна структура естетичного світосприймання як складний регулятор людської життєдіяльності "відображує в своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках" [1: 23], ми виокремлюємо в ній три взаємопов'язані підструктури, які, в свою чергу, визначають певні складові професійно-педагогічної підготовки:

- 1) *підструктуру особистості* (соціальність, інтелектуальність, здібності) – соціально-психологічна складова педагогічної підготовки;
- 2) *підструктуру діяльності* (професійно-творчої; духовної) – професійна, методична складова педагогічної підготовки;
- 3) *підструктуру культури* (мистецької, освітньої) – культурологічна, естетична складова педагогічної підготовки (рис. 1).

Зазначимо, що кожна підструктура існує лише у взаємозв'язку й взаємообумовленості з іншими підструктурами, утворюючи та зберігаючи таким чином цілісність структури.

Проте, з огляду на обмеженість формату статті більш детально охарактеризуємо лише компоненти підструктури "особистість" у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Основними компонентами підструктури "особистість" є *соціальний, інтелектуальний* і компонент *"здібності"*.

Враховуючи дослідження структури особистості, проведене В. Беспальком [2: 36], *соціальний компонент* ми характеризуємо як сформований світогляд та естетичну моральність.

Визначаючи *світогляд* як цілісне уявлення особистості про природу, суспільство, людину, яке виявляється в системі цінностей та ідеалів, ми включаємо до світогляду світосприймання, світоспоглядання, світовідчуття й світорозуміння.

Естетична моральність характеризується ставленням людини до мистецтва, творів мистецтва, природи та проявляється в поведінці суб'єкта, його оцінці об'єктів ставлення.

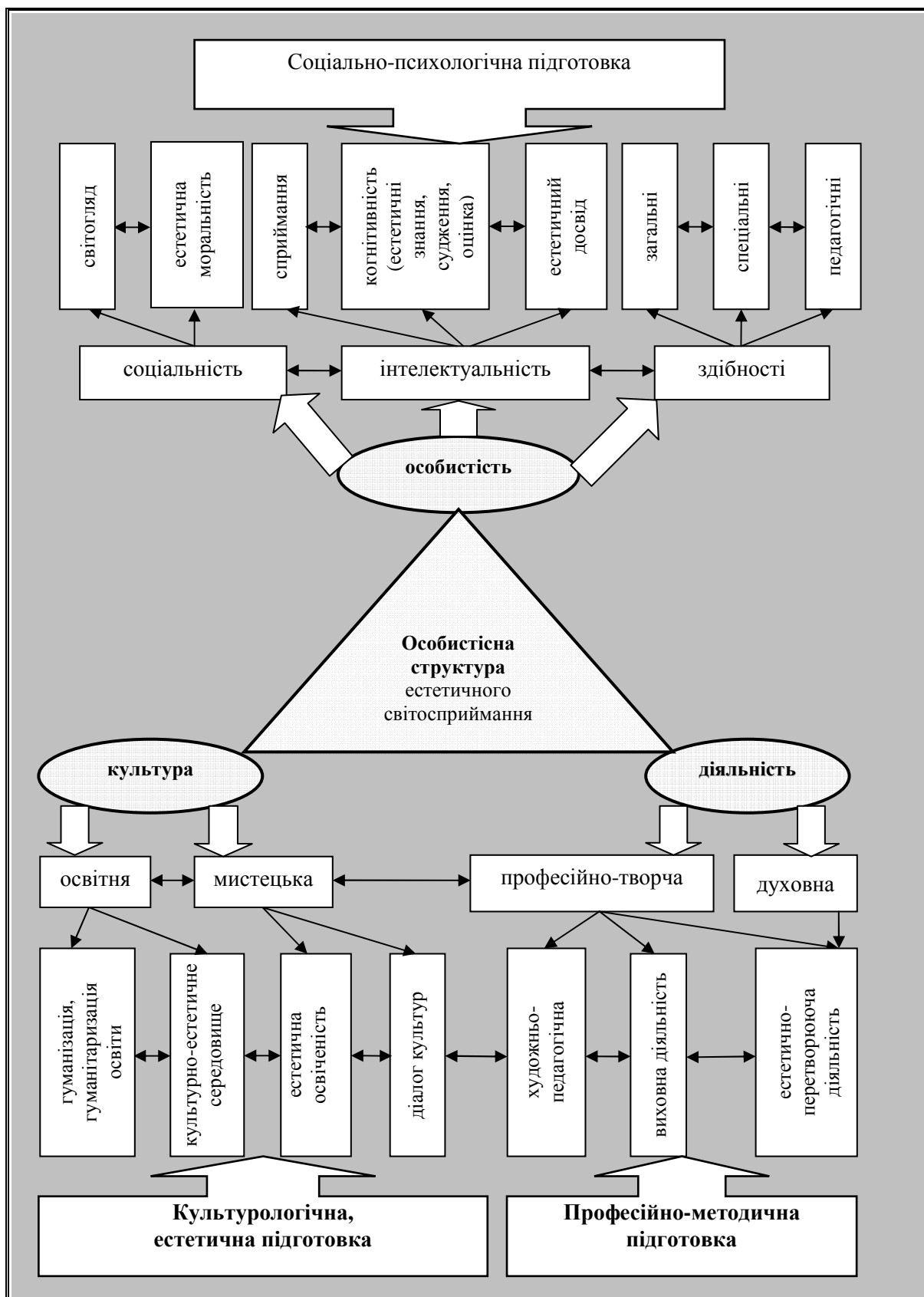

Рис. 1. Підструктури й основні компоненти особистісної структури естетичного світосприймання майбутнього вчителя в контексті його професійно педагогічної підготовки.

Інтелектуальний компонент включає: а) сприймання особистості; б) когнітивність (художньо-образне мислення особистості, наявність естетичних знань, естетичних оцінок і розвиненість естетичних суджень); в) естетичний досвід майбутніх учителів.

Сприймання характеризується розвиненістю чуттєвої сфери особистості, її емоційністю. За визначенням І. Зязюна, емоції є результатом оцінки людьми свого оточення. Вчений виводить три основні функції емоцій: забезпечення виживання особистості; вказівка на недостатньо ефективне функціонування індивіда; вказівка на життєві орієнтири особистості. Під час дослідження емоцій у поєднанні їх із творчістю важливого значення набуває поняття "емоційна креативність" (емоція як творчий акт) та "емоційний інтелект" (здібності до розпізнання власних емоцій; володіння емоціями; самомотивація; розуміння емоцій інших людей) [3: 20].

Сприймання особистості характеризується також *синестезією* (своєрідним відображенням образу світу в загальній сукупності його характеристик, що забезпечується багатоканальністю людського сприймання й базується на міжчуттєвих зв'язках і асоціаціях та виступає в якості психофізіологічної передумови виникнення естетичного світосприймання в певній особистості) та *емпатійністю* (як перцептивно-рефлекторною здібністю, що обумовлює можливість проникнення суб'єкта спілкування в індивідуальну своєрідність особистості об'єкта спілкування та при цьому допомагає розумінню самого себе).

Інтелектуальний компонент характеризується *когнітивністю* (пізнавальністю), що вказує на індивідуальні особливості відображення особистістю оточуючого світу. Завдання підготовки майбутнього вчителя полягає не лише в тому, щоб впровадити різними способами знання, вміння, навички, але й в тому, щоб сформувати складну систему переробки інформації – значень, пов'язаних між собою багатоваріантними переходами.

Допоміжними чинниками когнітивності є: загальна спрямованість художніх інтересів і смаків; отримання естетичної насолоди від сприймання, осягнення, аналізу та інтерпретації мистецьких творів; розвиток потреби в "спілкуванні" з твором того чи іншого виду мистецтва, у висловленні власного судження про художній твір, ґрунтуючись на критеріях цінності; розширення художнього світогляду, компонентом якого є світосприймання, та вироблення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкових класів.

Важливими, на нашу думку, є когнітивні чинники – інтерес і потреба, які спрямовують майбутніх учителів у професійно-практичній діяльності на сприймання, аналіз та інтерпретацію явищ мистецтва. Це виявляється в прилученні учнів до цінностей світового й вітчизняного мистецтва, у формуванні в них здатності розуміти, цінувати мистецтво. Отже, мова йде про "художню потребу". Визначаємо її як "зацікавленість людини в художніх цінностях, необхідність в осягненні або творенні мистецьких явищ" [4: 268]. Проте, цінність живописного твору залишається недосяжною для людини, яка не має потреби й не відчуває інтересу до спілкування з твором. Ми погоджуємося з положеннями вчених І. Зязюна, О. Рудницької, що художній інтерес орієнтує особистість на найважливіше й цінніше для неї, що пов'язане з її індивідуальним розвитком і досвідом емоційно-ціннісного ставлення до світу. Отже, художня потреба як психологічне явище притримується до будь-якої потреби взагалі й становить джерело активності людини, функцію її поведінки, в основу якої покладено інтерес [4].

На думку О. Рудницької "усвідомлення причин, що сигналізує про потребу і тим самим спонукає суб'єкта до діяльності, становить мотив цієї діяльності" [5: 95]. Мотиви спрямовують освітню активність студентів, їх бажання просуватися до поставленої мети. О. Леонтьєв вважав мотив основою для оволодіння операціями мислення (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування тощо), які сприяють формуванню пізнавальної активності та самостійності суб'єкта навчання. У свою чергу художньо-педагогічна мотивація включає в себе художні смаки й уподобання, ціннісні орієнтації, загальну спрямованість художніх інтересів, рівень педагогічних і естетичних знань [6].

Естетичні знання, як показники інтелектуальності, становлять важливий елемент формування естетичного світосприймання та виступають складовою частиною світогляду особистості. За визначенням О. Рудницької, знання як результат пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства й мислення, містять "поняття і терміни, факти повсякденного буття, наукові теорії, прийняті у суспільстві норми ставлення до різних явищ життя тощо" [7: 22].

Естетичні знання можуть втілюватися в *естетичні судження*, що обумовлюються вмінням давати оцінку властивостям, якостям, які є суттєвими для естетичної значущості об'єктів і явищ навколишнього середовища. Основними характеристиками естетичного судження є розуміння сутності мистецтва; наявність асоціативного, нестандартного мислення; спроможність знаходити естетичні елементи в повсякденному житті; здатність надавати естетичну оцінку як творам мистецтва, так і реаліям життя; вміння аналізувати своє естетичне ставлення до світу.

На нашу думку, необхідною умовою для формування естетичного світосприймання є поєднання отриманих особистістю знань із *досвідом*: пізнавальним, практичним, емоційним. Пізнавальний досвід, за визначенням О. Рудницької, є основним і охоплює всю систему знань, забезпечуючи формування в свідомості студентів загальної картини світу, цілісного світосприймання. Такий досвід допомагає

майбутньому вчителю знайти раціональні підходи до вибору способів пізнавальної і практичної діяльності. Досвід здійснення способів діяльності є практичним. Він передбачає засвоєння загальних (елементи організації розумової праці) і специфічних (для конкретних видів діяльності: пізнавальної, суспільної, комунікативної, художньої та ін.) умінь і навичок. Саме практичний досвід забезпечує підготовку студентів до збереження й відтворення художньої культури. У свою чергу емоційний досвід становить сферу мотиваційно-ціннісних, емоційно-вольових відношень та виражає оцінне ставлення до явищ навколишнього світу, діяльності, людей і характеризується культурою почуттів особистості. Разом зі знаннями й вміннями емоційний досвід виступає умовою формування цінностей, ідеалів, а в результаті – світогляду особистості.

Для успішного формування естетичного світосприймання особистості вагоме значення має наявність у вчителя розвинених загальних, спеціальних і педагогічних здібностей, що є складовими **компоненту "здібності"** підструктури "особистість".

Загальні здібності є індивідуальними особливостями людини, які забезпечують "відносну легкість й продуктивність роботи, що вимагає інтелектуального напруження" [8: 156]. Науковці називають серед загальних здібностей спостережливість, кмітливість, увагу, пам'ять, індивідуальні особливості мислення, мови тощо.

До *спеціальних здібностей* відносяться ті здібності, які необхідні для успішного виконання спеціальних видів діяльності, наприклад, музичні або художні здібності. Спеціальні художні здібності – це відчуття кольору, композиції, ритму, наявність власного художнього почерку, здатність до емпатійності, розвинена фантазія, асоціативність мислення. Поділяючи погляди Л. Арчажникової, ми вважаємо за доцільне підпорядковувати спеціальні художні здібності педагогічним [9].

Педагогічні здібності – індивідуальні психічні властивості особистості. Відображаючи об'єкт і умови діяльності, вони виступають передумовою їх успішного виконання. Педагогічні здібності повинні відповідати вимогам педагогічної діяльності для оволодіння нею і досягнення високих показників. За Н. Кузьміною, педагогічні здібності характеризуються в двох аспектах: по-перше, перцептивно-рефлексивні здібності особистості вчителя (чутливість до учнів як суб'єкта педагогічного процесу) і, по-друге, проєктивні педагогічні здібності, чутливість до створення ефективних технологій навчально-виховного процесу [10]. До педагогічних здібностей ми відносимо такі: творчість у роботі; вміння викладати на доступному рівні, пов'язуючи навчальний предмет із життям; уміння педагогічно-вольового впливу на школярів; педагогічний такт; образність і переконливість мови тощо.

Характеристика компонентів підструктури "особистість" дозволяє зробити висновок про її відповідність соціально-психологічній складовій структури підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Соціально-психологічний напрям підготовки майбутнього вчителя початкових класів – це формування його соціально-психологічної культури, тобто розуміння соціальної ролі вчительської професії у суспільстві, усвідомлення категорій професійного обов'язку, честі, причетності до педагогічної професії, знання основ професійної етики, готовності до здійснення організаційної функції в освітньому процесі [11].

Підсумовуючи розгляд особистісної підструктури естетичного світосприймання майбутнього вчителя зазначимо, що її впровадження в навчально-виховний процес вищої школи включає такі етапи: 1) активізацію в майбутніх учителів естетичного світосприймання (з подальшим формуванням його в молодших школярів) на лекціях, семінарських заняттях, у процесі включення студентів у роботу творчих лабораторій, під час проходження педагогічної практики, в позанавчальній діяльності тощо; 2) бесіди, тестування майбутніх учителів; 3) формування в студентів потреби особистісного й професійного самовдосконалення під час навчання у ВНЗ та в подальшому процесі роботи; 4) реалізацію індивідуального підходу до випускників вищого навчального закладу в період розподілу за місцем роботи; 5) психологічну й педагогічну допомогу молодому спеціалісту в період його адаптації до умов роботи в школі (індивідуальні консультації, вивчення й узагальнення досвіду роботи молодих спеціалістів, тощо).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, розглядаючи особистісну структуру естетичного світосприймання в якості важливої складової процесу підготовки студентів ми вважаємо, що її впровадження у навчальний процес буде сприяти ефективній підготовці майбутніх учителів до формування естетичного світосприймання в молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. [наукове видання] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання. – 278 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 191 с.
3. Зязюн І. А. Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. А. Зязюн // Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти : зб. матеріалів наук.-методич. семінару. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 12–34.

4. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : Избранные психологические труды / Л. И. Божович ; [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – М. ; Воронеж ; Академия пед. и социальных наук, Московский психол.-социальный ин-т, 1995. – 349 с.
5. Рудницька О. П. Сучасна парадигма педагогіки мистецтва / Оксана Рудницька // Виховний процес у вузі : симбіоз нового і традиційного : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 21–25.
6. Леонтьев А. Н. Образ мира // Избранные психологические произведения : в 2 т. / А. Н. Леонтьев ; [под ред. В. В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 10 с.
7. Рудницька О. П. Основні суперечності філософії мистецької освіти / О. П. Рудницька // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 5. – С. 54–63.
8. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М. : Сов. энциклопедия, 1965. – Т. 2. – 1965. – 911 с.
9. Арчажникова Л. Г. Структура профессиональной деятельности учителя музыки / Л. Г. Арчажникова // Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе : сб. науч. тр. – Ярославль : ЯГПИ, 1985. – С. 5–10.
10. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Нина Васильевна Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1970. – 114 с.
11. Хомич Л. О. Структура змісту психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів / Л. О. Хомич ; [за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало] // Професійна освіта : педагогіка і психологія : Польсько-український щорічник. – К., 1999. – Вип. I. – С. 273–287.

Матеріал надійшов до редакції 17.01. 2011 р.

Шмельова Т. В. Личностная структура эстетического мировосприятия будущего учителя в контексте его профессиональной подготовки.

В статье анализируются компоненты личностной структуры эстетического мировосприятия будущего учителя младших классов. Обосновывается взаимосвязь и взаимозависимость компонентов структуры и направлений подготовки студентов. Определяются этапы внедрения личностной подструктуры эстетического мировосприятия будущего учителя в учебно-воспитательный процесс вуза.

Shmelyova T. V. The Future Teacher's Personal Structure Aesthetic Outlook in the Context of the Professional Training.

This article analyzes the future primary school teacher's personal structure aesthetic outlook components, substantiates the correlation between the structure components and the students' pedagogical training directions, defines the stages of implementing personal substructure of the future teacher's aesthetic world perception into the higher educational process.